

УДК 332.025.13:332.053+336.71.078.3

Т. В. Макарова,

провідний економіст,

Луганська філія,

*Інститут економіко-правових
досліджень НАН України,*

А. В. Медяник,

аспірант,

*Східноукраїнський національний
університет ім. В. Даля,*

м. Луганськ

**ДО ПИТАННЯ ПРО ПОБУДОВУ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ПОТРЕБАМ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ**

Збалансований розвиток регіону неможливий без створення економічно сильної регіональної банківської системи, здатної інтенсивно використовувати економічний потенціал регіону і активно впливати на його економіку. Недостатній рівень розвитку регіональних банківських систем окремих регіонів призводить до зниження ділової активності, відставанню в розвитку виробниц-

тва, порушенню нормального процесу відтворення. Для покращення регіонального управління необхідно знати джерела і масштаби утворення банківських фінансових ресурсів у регіоні, напрямки їх використання, канали впливу через банківську систему за межі регіону тощо. За цих умов розробка методології управління і регулювання регіональної банківської системи набуває особ-

© Т. В. Макарова, А. В. Медяник, 2011

ливого значення. Формування адекватної системи відстеження на базі використання методології моніторингу дає можливість досліджувати рівень розвитку регіональної банківської системи, визначити його тенденції і пропорції, що є невід'ємною умовою прийняття раціональних управлінських рішень, спрямованих на сприяння збалансованому розвитку регіону.

Розробка системи відстеження передбачає створення системи показників, критеріїв, індикаторів і на їх основі оцінок регіональної банківської системи. Регіональну банківську систему (РБС) нами пропонується оцінювати через рівень повноти виконання нею функції, для здійснення якої вона існує. Основне завдання функціонування банківської системи в регіоні — трансформація заощаджень, створених на території регіону, в інвестиції, і, таким чином, перерозподіл тимчасово вільних грошових засобів між суб'єктами економічних відносин. Від розмірів засобів, що акумулюються РБС, та їх вкладень у нефінансовий сектор залежить масштаб змін в економіці регіону в цілому. Ці положення повинні бути основоположними при розробці системи відстеження регіональної банківської системи.

У зарубіжній та вітчизняній літературі у наш час активно досліджуються проблеми методології оцінювання стабільності, ефективності, капіталізації, зв'язку з реальним сектором банківської системи на макроекономічному та регіональному рівнях. Про це свідчать праці таких українських і зарубіжних науковців, як: В. Тозик [1], С. Дробишевський, П. Трунін, Д. Трошкин [2], І. Брітченко [3], Л. Гуляєва [4], С. Сембер, О. Чубарь, С. Осташ [5] та ін. Однак, незважаючи на активну зацікавленість науковців у вирішенні проблем оцінювання банківської системи, до сьогодні не створено методології моніторингу, яка дозволяє повною мірою оцінити виконання регіональною банківською системою своїх функцій.

Мета статті — створення системи індикаторів відповідності рівня розвитку регіональної банківської системи потребам збалансованого розвитку регіону та її обґрунтування, розробка системи показників, що характеризують вплив банківської системи на регіональний розвиток.

Поняття «регіональна банківська система» ще не усталене, науковці пропонують різні підходи до його визначення. Для цілей цього дослідження прийємо таке визначення: «Регіональна банківська система — це сукупність комерційних банків, що розміщені й функціонують на території окремої області». Щоб підвищити рівень

ефективності ринкових методів регулювання регіональної банківської системи, розробляється система індикаторів оцінки РБС, що повинна дати можливість не тільки проаналізувати існуючий рівень виконання функцій РБС (індикатори груп 1–3), але й оцінити ймовірність поліпшення їх виконання, виявити фактори, що перешкоджають цьому процесу, та визначити перспективні напрями розвитку РБС (індикатори груп 4, 5 та індикатори на основі показників груп ІЗ, ІІЗ, ІІІЗ). Розроблення індикатору збалансування моделі ефективної РБС базується на зіставленні показників потужності РБС (необхідний кредитний потенціал регіону) і потенційної здатності до заощаджень суб'єктів економічних відносин регіону. Останній вказаний індикатор може виступати стратегічною метою розвитку РБС.

Індикатори оцінки відповідності регіональної банківської системи потребам збалансованого розвитку регіону:

1. Індикатори стану банківського капітального інвестування в регіоні.
2. Індикатори стану забезпечення процесів заощадження.
3. Індикатори стану забезпечення процесів споживання.
4. Індикатори пропорційності РБС.
5. Індикатор збалансування моделі ефективної РБС.

Група перших трьох індикаторів базується на системі показників, що характеризують потреби учасників відповідного процесу, стан забезпечення їх РБС і чинники, що впливають на їх розвиток. Індикатори четвертої групи ґрунтуються на системі показників, що відбивають структурні співвідношення РБС. Індикатори п'ятої групи ґрунтуються на системі показників, що відображають об'єктивну потребу суб'єктів відтворювального процесу в засобах для споживання, інвестиційних та інноваційних засобах, необхідних для регіонального розвитку в перспективі, та можливості запропонувати грошові засоби до збереження в регіоні.

1. Показники, що відбивають потреби учасників відтворювального процесу в капітальних інвестиційних засобах і пропозицію РБС інвестиційних засобів.

Регіональна банківська система виступає одним із джерел фінансування потреб підприємств у грошових ресурсах, які потрібні для модернізації, що є на сьогоднішній час наявною необхідністю і виражається в поновленні основних засобів, впровадженні сучасних технологій

виробництва та методів управління — усе це має дати можливість підприємствам працювати і сприяти розвитку регіону. Активи регіональної банківської системи, а тим більш, її власний капітал, повинні бути достатніми для виконання цього завдання. Але й регіон повинен мати сприятливий для залучення інвестиційних ресурсів клімат, що визначається, в більшій мірі, ступенем розвитку будівельних потужностей, рівнем місцевих податків, доступністю фінансових ресурсів органів державного управління, корумпованістю влади в регіоні [6]. Зростання показників рівня безробіття, рівня інфляції, зменшення доходів учасників відтворювального процесу в регіоні для банків будуть свідчити про зростання фінансових ризиків, сприяти зростанню процентної ставки і зменшуватимуть можливість для підприємств залучення значних ресурсів на довгостроковий період. Таким чином, на основі показників групи ІЗ формується оцінка інвестиційного потенціалу РБС і можливостей його використання.

І.1. Показники, що відбивають потреби учасників відтворювального процесу в інвестиційних засобах: капітальні інвестиції (усього по області); капітальні інвестиції за рахунок кредитів банків (%), інвестиції в основний капітал (усього по області), інвестиції в основний капітал за рахунок кредитів банків (%), інвестиції в основний капітал (у розрахунку на одну особу), інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності (%).

І.2. Показники, що відбивають можливість банків задовольнити потреби в інвестиційних ресурсах: капітал банків; чисті активи банків; кредити, надані банками; кредити, надані банками на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості; інвестиційні кредити за видами економічної діяльності.

І.3. Додаткові показники (характеризують чинники, що впливають на можливість придбання та видачі інвестиційних кредитів): ВРП; основні засоби будівництва; рівень місцевих податків; процентні ставки за інвестиційними кредитами; залучені депозити органів державного управління, їх доступність; рівень безробіття, рівень прибутків населення та підприємств, рівень інфляції, політична стабільність у регіоні, рівень корупції в регіоні.

Аналіз рівня стану відповідності РБС потребам в інвестиційних банківських ресурсах проводиться за абсолютними значеннями даних показників у динаміці, в розрізі структури у процентному відношенні. На основі цих показників фор-

муються наступні індикатори: індикатор участі банків в інвестиційному процесі (доля РБС у капітальних інвестиціях, доля банків в інвестиціях в основний капітал), індикатор рівня розвитку інвестиційного кредитування (доля інвестицій у кредитному портфелі РБС, доля інвестицій в активах РБС, доля інвестицій у капіталі РБС, доля РБС в інвестиційному кредитуванні за видами економічної діяльності), індикатор насиченості ВРП інвестиційними банківськими кредитами (відношення інвестиційних кредитів РБС до ВРП), індикатор розвитку інвестиційних можливостей РБС (синтетичний, формується на основі бальної оцінки показників групи ІЗ).

II. Показники, що відбивають здатність учасників відтворювального процесу до заощаджень і можливість банків їх залучення.

Існує тісний взаємозв'язок між розвитком депозитного ринку і зростанням грошових доходів юридичних і фізичних осіб, що за умови відсутності фінансового ринку, як альтернативи інвестування, визначають депозитні вклади як головне джерело портфеля активів, а у свою чергу, зростання їх грошових доходів залежить від загального соціально-економічного розвитку регіону, рівня місцевих податків, політичної стабільності в регіоні [7]. Демографічна ситуація в регіоні також істотно впливає на обсяг тимчасово вільних грошових засобів: чим менший відсоток економічно активного населення, тим менший загальний обсяг їх заощаджень. З іншого боку, від здатності РБС впливати на процеси мобілізації заощаджень суб'єктів господарювання залежить загальна маса інвестицій та, взагалі, потенціал економічного зростання регіону. Примітно, що ця залежність послаблюється, якщо в регіоні діють переважним чином кредитні установи, головні офіси яких зареєстровані в іншому регіоні, банки з іноземним капіталом. У цьому випадку існує ризик «вимивання коштів»: надання інвестиційних кредитів (та, відповідно, стимулювання розвитку економіки) не за місцем залучення фінансових ресурсів. Переважним чином, на рішення суб'єктів господарювання зберігати кошти у вигляді банківських депозитів впливає довіра до банківської системи, відсутність ризику банкрутства, діюча система гарантування вкладів, доступність, якість і асортимент банківських послуг, співвідношення інфляції і процентної ставки за депозитами.

III.1. Показники, що відображають здатність учасників процесу відтворення у регіоні до заощаджень: фінансовий результат від звичайної діяль-

ності до оподаткування за видами економічної діяльності, витрати та заощадження населення.

II.2. Показники, що відображають можливість банків їх залучення: депозити, які залучені банками в населення та підприємств; депозити, які залучені банками, за строками; депозити за видами економічної діяльності.

II.3. Додаткові показники (характеризують чинники, що впливають на залучення тимчасово вільних фінансових ресурсів): процентні ставки за депозитами; рівень інфляції; забезпеченість населення банківськими установами; забезпеченість підприємств банківськими продуктами та послугами; капітал РБС; рівень доходів суб'єктів господарювання в регіоні; рівень місцевих податків; демографічний стан у регіоні; стан системи гарантування вкладів; рівень банківської конкуренції в регіоні.

Індикатори: індикатор рівня заощаджень (доля заощаджень у сукупних доходах), індикатор рівня залучення депозитів (доля депозитів у заощадженнях), індикатор якості депозитів (частка довгострокових депозитів у загальній сумі депозитів, співвідношення депозитів юридичних і фізичних осіб, депозити за видами економічної діяльності), індикатор розвитку можливостей РБС у залученні заощаджень (на основі бальної оцінки).

III. Показники, що відображають потреби учасників відтворювального процесу у споживчих фінансових засобах і можливості банків щодо видачі споживчих кредитів.

Споживче кредитування населення і кредитування поточних потреб підприємств з кожним роком набуває все більшої актуальності. Споживче кредитування відіграє значну роль у забезпеченні соціальних потреб населення, формуванні платоспроможного попиту, який, у свою чергу, впливає на розвиток економіки регіону, полегшуючи процес реалізації продукції, прискорюючи отримання прибутку та доходів підприємствами, та, через податкову систему, наповнення відповідних територіальних бюджетів [8]. (Найбільше можливостей на сьогодні у цій сфері кредитування мають банки з іноземним капіталом, цьому сприяє їх доступність до відносно дешевших ресурсів материнського капіталу та розвинутість матеріально-технічної бази. Вони переважним чином стимулюють попит на побутову техніку закордонного виробництва). Підприємства окремих галузей також потребують кредитування поточних потреб, що пов'я-

зано з сезонністю виробництва або з необхідністю створення запасів товарів. Іншим підприємствам недостатньо власних коштів у зв'язку з тим, що високі показники інфляції вимивають обігові кошти. Від забезпечення безперервності діяльності таких підприємств залежить можливість отримання для них доходів і прибутку, і, відповідно, обсяги і своєчасність виплати податків, що зумовлює можливості розвитку регіону. Розвиток споживчого кредитування на сьогодні стримується прискоренням темпів зростання проблемних активів у банках, що зумовлюється падінням платоспроможності підприємств і населення, зростанням безробіття та курсовою нестабільністю. Недостатньо розвинута інформаційна інфраструктура, і як наслідок, неможливість отримання банками достовірної інформації про кредитора також спричиняють поширення явища неповернення кредитів і вимушене скорочення споживчого кредитування. З іншого боку, підприємства та населення з обережністю відносяться до кредитування у зв'язку з тим, що в Україні розповсюджена практика приховування банками інформації про реальну ставку відсотку. Погіршення складу і структури грошових доходів, поглиблення соціально-економічного розшарування, високі інфляційні очікування в порівнянні з процентною ставкою за кредитами, високий рівень тінізації доходів як населення, так і підприємств негативно впливають на можливості розвитку споживчого кредитування.

III.1. Показники, що відображають потреби учасників відтворювального процесу у споживчих фінансових засобах: структура оборотних активів, структура грошових витрат домогосподарств, рівень товарообігу.

III.2. Показники, що відображають можливість банків щодо видачі споживчих кредитів: споживчі кредити, надані банками населенню; кредити, видані банками на поточну діяльність підприємств; загальний обсяг виданих кредитів; процентні ставки за споживчими кредитами; процентні ставки за кредитами на поточну діяльність.

III.3. Додаткові показники (характеризують чинники, що впливають на розвиток споживчого кредитування): розвиток інформаційної банківської інфраструктури; рівень місцевих податків; співвідношення рівнів інфляції та відсоткової ставки; тінізація доходів; рівень соціально-економічного розшарування.

Індикатори: індикатори відповідності споживчого кредитування потребам регіону (порівняння темпів зростання оборотних засобів

підприємств і кредитів на поточну діяльність підприємств, порівняння темпів витрат на непродовольчі товари та послуги і споживчих кредитів населенню, порівняння темпів зростання товарообороту і споживчих кредитів для населення); індикатори якості споживчого кредитування (співвідношення кредитів на поточну діяльність юридичних і споживчих кредитів фізичним особам, відношення споживчих кредитів і кредитів на поточну діяльність до кредитного портфеля РБС, відношення споживчих кредитів і кредитів на поточну діяльність до активів РБС); індикатор розвитку можливостей споживчого кредитування.

IV. Показники, що відображають структурні співвідношення у діяльності РБС.

В аналітичному аспекті важливе значення має розгляд структурних співвідношень показників діяльності РБС. Співвідношення темпів зростання кредитів і депозитів характеризує ступінь кредитно-депозитного збалансування РБС. Якщо темпи зростання кредитів переважають над темпами зростання депозитів, регіон має дефіцит депозитних ресурсів для фінансування кредитних операцій і залучає їх з інших регіонів, це дає додаткові можливості для розвитку регіону у випадку, якщо темпи зростання депозитів переважають над кредитами, — це може свідчити про вилучення коштів із регіону. Співвідношення споживчих та інвестиційних кредитів у кредитному портфелі РБС характеризує можливість підприємств вирішувати довгострокові проблеми капітального будівництва, модернізації, оновлення основного капіталу тощо [5]. Співвідношення обсягів кредитів юридичним і фізичним особам свідчить про значущість діяльності РБС для економіки регіону: чим більше зростають обсяги кредитування юридичних осіб, тим більше можливості для розвитку економічного потенціалу регіону. Насичення економіки регіону кредитними ресурсами РБС оцінюється за співвідношенням кредитного портфеля РБС до ВРП. Роль банків в економіці переважним чином відображає співвідношення капіталу РБС до ВРП, але, якщо доля іноREGIONАЛЬНИХ банків значно більша, ніж регіональних, розгляд цього показника не є доцільним, приблизно значущість РБС для регіону можна оцінити на основі співвідношення активів РБС до ВРП. Структура банків за кількістю державних банків, банків з іноземним капіталом, регіональних та іноREGIONАЛЬНИХ банків дає можливість оцінити рівень самостійності РБС, рівень впливу іноземного капіталу. Спів-

відношення банків за чистими активами характеризує вагу власних банків регіону у РБС.

Показники: співвідношення темпів зростання кредитів і депозитів; співвідношення споживчих та інвестиційних кредитів у кредитному портфелі; співвідношення кредитів фізичним і юридичним особам у кредитному портфелі; структура банків за кількістю державних банків, банків з іноземним капіталом, регіональних банків; структура РБС за чистими активами кількістю державних банків, банків з іноземним капіталом, регіональних банків; капітал РБС, активи РБС, кредитний портфель РБС у відношенні до ВРП.

Індикатори: індикатор кредитно-депозитного збалансування (показник 1), індикатор якості кредитних ресурсів (показники 2, 3), індикатор самостійності РБС (показники 4, 5), індикатор насиченості економіки кредитними ресурсами (відношення кредитного портфеля РБС до ВРП), індикатор впливу РБС на економічний розвиток регіону (відношення капіталу РБС до ВРП).

V. Показники, що характеризують потужність РБС і пропозицію грошових засобів до збереження в регіоні.

Визначити потужність РБС, яка відповідає потребам регіону у кредитних ресурсах, відображає кредитний потенціал регіону і забезпечує його економічне зростання, стимулюючи активність реального сектора, можна на основі запропонованої дослідниками кредитно-виробничої функції (В. Г. Садков, О. П. Овчинникова, М. С. Поздняков) [1], яка формально виглядає таким чином:

$$MBCp = F(Kmnp, Kp), \quad (1)$$

де: $MBCp$ — потужність банківської системи регіону;

$Kmnp$ — кредити на поточні потреби регіону (поточні кредити);

Kp — кредити розвитку (позначення як в авторському оригіналі).

Кредити на поточні потреби регіону визначаються наступними основними чинниками: чисельність населення регіону (H); кількість юридичних осіб ($KЮЛ$); потреба підприємств в оборотних коштах ($ОП$); обсяг виробництва промислової продукції у грошовому виразі ($ПОС$); об'єм товарообігу ($ОТ$):

$$Kmnp = F(H; KЮЛ; ОП; ОТ; ПОС), \quad (2)$$

Інноваційно-інвестиційна складова кредитово-виробничої функції може бути представлена в наступному вигляді:

$$Kp = (Ki, Kин), \quad (3)$$

де: K_i — об'єм потреби в інвестиційних ресурсах регіону;

K_{in} — об'єм потреби в інноваційних ресурсах регіону.

Потенційна здатність регіону до заощаджень може бути представлена у вигляді функції що залежить від наступних чинників:

для підприємств: ВДВ, рівень податків, частка прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств регіону; частка видатків у доходах; рівень розвитку фондового ринку; рівень заборгованості підприємств; відношення рівня інфляції до відсоткової ставки за депозитами (депозити підприємств зазвичай носять короткостроковий характер і відіграють менш значущу роль у зрівнянні з депозитами фізичних осіб);

для населення: доходи населення; частка грошових засобів у доходах від основної діяльності; частка видатків на споживання в доходах; частка економічно активного населення в чисельності населення регіону; частка населення з високими або середніми доходами в чисельності населення регіону; рівень інфляції; рівень і структура цін; обсяг пропозиції товарів і послуг; рівень заборгованості домашніх господарств.

На зіставленні показників потужності РБС і потенційної здатності регіону до заощаджень розробляється індикатор збалансування моделі ефективної РБС, що відображає здатність РБС забезпечити потреби збалансованого соціально-економічного розвитку регіону у грошових засобах за рахунок перерозподілу тимчасового вільних грошових засобів населення та підприємств регіону.

Висновки. Для оцінки РБС сформовано систему індикаторів, що відображають стан виконання РБС своїх функціональних завдань та індикаторів, що дозволяють аналізувати наявний і необхідний рівень збалансованості можливостей РБС відносно потреб регіону. Перспективи подальших досліджень у даному напрямку полягають у необхідності більш глибокого та деталь-

ного вивчення взаємозв'язків розвитку РБС і збалансованого розвитку регіону (на прикладі Луганської області), обґрунтуванні порогових значень розроблених індикаторів.

Література

1. Тозик В. В. Теоретический и эмпирический подходы к исследованию взаимодействий банков и предприятий: препринт / В. В. Тозик. — Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2002. — 36 с.
2. Региональные банковские процессы и инвестиционные процессы / Консорциум по вопр. приклад. эконом. исслед., Канадск. агенство по междунар. развитию [и др.]. — М. : ИЭПП, 2007. — 134 с.
3. Бритченко И. Г. Региональные аспекты банковского рыноковедения : моногр. / И. Бритченко. — Донецк : ДонГУЭТ, 2003. — 291 с.
4. Гуляева Л. Регіональні аспекти функціонування комерційних банків України [Електронний ресурс] / Л. Гуляева // Вісник ТДЕУ. — 2006. — № 1. — Режим доступу : http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/pAhJqk.pdf.
5. Сембер С. В. Теоретико-методичні підходи до розрахунку показників фінансової стабільності та стабільності банківської системи [Електронний ресурс] / С. В. Сембер, О. Г. Чубарь, С. В. Остап. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2009_27/statti/4_1.htm.
6. Максимов В. В. Економічний потенціал регіону (аналіз, оцінка та використання) : моногр. / В. Максимов. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. — С. 218.
7. Ковшарь А. І. Шляхи удосконалення депозитної політики на сучасному етапі [Електронний ресурс] / А. І. Ковшарь, О. Г. Марченко. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/vsunud/2009-3E/09kainss.htm>.
8. Дубницький В. Ю. Споживче кредитування та перспективи його розвитку в Україні [Електронний ресурс] / В. Ю. Дубницький, Р. П. Лісна, К. О. Кузьміна. — Режим доступу : [http://khibs.edu.ua > 1\(6\)2009/R1/2.pdf](http://khibs.edu.ua > 1(6)2009/R1/2.pdf).

Надійшла до редакції 29.03.2011 р.